

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню податкового регулювання інвестиційної активності в сучасних умовах. Досліджено погляди різних вчених щодо впливу податкового регулювання на інвестиційну діяльність у країні. Визначено, що податкове регулювання інвестиційної активності передбачає застосування державою механізмів оподаткування певних заходів, спрямованих на поліпшення умов інвестування. Суб'єктом податкового регулювання є держава, а об'єктом – інвестиційна активність індивідуальних та інституціональних інвесторів будь-яких форм власності і організаційно-правових форм господарювання. Таке регулювання здійснюється за допомогою комплексу спеціальних інструментів.

Розглянуто можливі методи податкового стимулювання інвестиційних процесів. Висвітлено поточні результати податкової реформи в Україні та спрогнозовано її можливі наслідки для сільськогосподарських товаровиробників. Наведено рейтингові позиції України за даними міжнародних організацій. Проведено системний аналіз і досліджено характер впливу диференційованих ставок оподаткування, звільнення від сплати податку на певний строк, зменшення бази оподаткування, усунення подвійного оподаткування на інвестиційну активність у певних галузях. Розглянуто спеціальні інструменти податкового регулювання інвестиційної активності. Визначено можливі варіанти покращання інвестиційної активності шляхом провадження ефективного податкового регулювання.

Ключові слова: податкове регулювання; інвестиційна активність; податкова реформа; сільськогосподарські товаровиробники; база оподаткування; спецрежим ПДВ; стимул; інвестиційна спрямованість.

Постановка проблеми. Необхідність трансформації підходів до розбудови податкової системи актуалізується в умовах уповільнення темпів соціально-економічного розвитку України. Падіння обсягів реального ВВП, що триває з другої половини 2012 р. та прогнозується впродовж 2016 р., негативно позначається на наповненні бюджету. Серед об'єктивних чинників такого зниження варто вирізнити: скорочення обсягів промислового виробництва та інвестиційної активності через зруйновану або окуповану внаслідок військової агресії РФ на сході країни матеріально-технічну базу й інфраструктуру; низький рівень продуктивності праці внаслідок зносу основних засобів на рівні 75 % по країні. Головним негативним чинником залишається збереження можливостей ухилення від сплати податків унаслідок корупції у податкових органах, тінізації підприємницької діяльності та трудових відносин. Означене зумовлює необхідність подальшого здійснення податкових реформ.

За період становлення незалежності України податкова система зазнала значних змін у принципових підходах до порядку оподаткування. Інфляційні процеси, перехід на ринкові відносини, необхідність збільшення фінансування соціальних програм стали джерелом непомірного податкового навантаження на платників. За цих умов чинна податкова система потребувала реформ, зокрема в інвестиційній та інноваційній сферах. Існуючий в Україні підхід до проблем реформування національної податкової системи невідповідний завданню модернізації економіки на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Зниження ставок оподаткування та надання однакових податкових стимулів для інвестування не вирішує проблеми із забезпеченням мобільності капіталу в довгостроковій перспективі, а лише поглиблює конфлікт між традиційними та новими видами підприємницької діяльності, для створення яких не вистачає фінансових ресурсів. Тому, для здійснення структурних зрушень інноваційного типу в економіці та окремих її секторах необхідні нові податкові стимули й інструменти регулювання випереджаючого зростання виробництв, заснованих на нанотехнологіях; варто підтримувати енерго- і ресурсозберігаючі технології.

Кожна країна прагне врегулювати економіку з метою захисту її від циклічних криз та забезпечення стійкого економічного зростання. Щоб покращити становище в економіці необхідна наявність інвестиційного інтересу та, звичайно, коштів, що забезпечили б перехід господарства країни із занепаду до стабільного і розвиненого існування. Отже, одним із основних предметів регулювання в економіці є інвестиційна активність суб'єктів господарювання, а важелів регулюючого впливу – податкова система. Податкове регулювання інвестиційної діяльності забезпечує спрямування інвестицій у пріоритетні сфери економіки через установавання відповідних податкових ставок та податкових пільг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям податкового регулювання стала відома в економічній літературі бюджетна концепція А.Леффера, згідно з якою з збільшенням податкової ставки відповідно скорочується податкова база. Якщо підприємці зацікавлені в чистому

доході, то запровадження високого податку перешкоджатиме виробництву оподаткованого товару. Спричинене в такий спосіб зменшення виробництва може звести нанівець будь-який передбачуваний приріст бюджетних надходжень. Отже, поживлення ділової, передусім інвестиційної, активності можна досягти лише через полегшення податкового тягара, тобто через оптимальне оподаткування.

Багато вчених досліджували дію інструментів державного впливу на інвестиційну активність саме через систему оподаткування. Такі науковці, як І.Фішер, А.Пігу, Д.Гобсон, Дж.Кейнс, М.Д. Кондратьєв, А.Грищенко, С.Юрій, А.Гальчинський, А.Крисоватий, П.Гега, Л.Доля та багато інших досліджували історичні передумови виникнення податкового регулювання, визначали його сутність і принципи, методи реалізації, роль окремих податків і зборів у процесі регулювання інвестицій [1].

Метою даної статті є узагальнення теоретичних засад та визначення перспектив використання інструментів податкового регулювання інвестиційної активності в аграрному секторі України. Основними завданнями даного дослідження є аналіз основних проблем оподаткування, розробка напрямів удосконалення податкового регулювання в умовах євроінтеграції України.

Викладення основного матеріалу. Податкове регулювання інвестиційної активності передбачає застосування державою механізмів оподаткування певних заходів, спрямованих на поліпшення умов інвестування. Суб'єктом податкового регулювання є держава, а об'єктом – інвестиційна активність індивідуальних та інституціональних інвесторів будь-яких форм власності і організаційно-правових форм господарювання. Таке регулювання здійснюється за допомогою комплексу спеціальних інструментів. Під такими інструментами варто розуміти зміну елементів податку чи реформування податкової системи країни з метою підвищення або пригнічення інвестиційної активності залежно від кон'юктури інвестиційного ринку [7]. Податкове регулювання інвестиційної діяльності забезпечує спрямування інвестицій у пріоритетні сфери економіки встановленням відповідних податкових ставок та податкових пільг.

Державне регулювання інвестиційної активності стає можливим завдяки зміні суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкової бази, податкової ставки, джерела сплати податку, податкового періоду тощо [1]. Найважливішим елементом цього переліку є податкова ставка, зниження, підвищення або диференціація якої для різних видів діяльності, суб'єктів господарювання чи територіальних одиниць впливає на умови інвестування.

Зменшення податкової ставки позитивно впливає на діяльність підприємств, це призводить до підвищення інвестиційної активності. Даний інструмент неодноразово застосовувався в Україні, але у перспективі його потрібно удосконалити шляхом зменшення ставки податку на прибуток та ПДВ. При застосуванні такого інструменту, як підвищення податкових ставок необхідно ретельно обґрунтувати співвідношення ставки податку і очікуваної динаміки інвестиційної активності, а також розв'язання проблем імовірного профіциту державного бюджету. Цей інструмент пригнічення інвестиційної активності в Україні не застосовується і у перспективі теж не має місця [5].

Для стимулювання інвестиційної діяльності велику користь дає диференційований підхід до надання цільових податкових знижок або певних пільг, орієнтованих на активізацію інвестиційної діяльності в окремих галузях чи згідно з визначеними державою пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку.

До методів податкового стимулювання інвестиційних процесів насамперед належить пільгове оподаткування прибутку. Методи податкового регулювання інвестиційних процесів можна поділити на чотири групи:

- 1) запровадження диференційованих ставок оподаткування;
- 2) звільнення від сплати податку на певний строк;
- 3) зменшення бази оподаткування;
- 4) усунення подвійного оподаткування.

Черговий етап реформування податкової системи України розпочався з 1 січня 2015 р. Уряд задекларував зменшення кількості обов'язкових платежів із 22 до 11. Проте скорочення кількості податків та зборів реально не відбулося, а фактично проведено перегрупування деяких податків. Негативно експерти оцінюють результати впровадження нової прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб (15,0 % і 20,0 % замість 15,0 % і 17,0 %), вважаючи що цей крок не сприятиме легалізації заробітних плат. В Європейській Бізнес Асоціації резюмують, що, хоча і очікується полегшення адміністрування податку на прибуток, в цілому податкове навантаження на легальний бізнес у 2015 р. збільшилось [2].

Динаміка обсягів експортної валютної виручки в абсолютних показниках засвідчує трансформації в структурі експорту України. Так питома вага чорних і кольорових металів та виробів з них скоротилася з 45,0 % у 2006 р. до одного з найнижчих значень – 29,6 % у 2014 р. Натомість продовольчі товари та сировина для їх виробництва зросли з 13,0 % у 2006 р. до найвищих – 28,8 % у 2013 р. та 33,0 % у 2014 р. Україна втрачає обсяги експорту в частині продукції хімічної промисловості; машин, устаткування, транспортних засобів та приладів. Виявлена тенденція з огляду на воєнні геополітичні обставини у

стосунках з РФ буде посилюватися. Відтак державна підтримка сільськогосподарської галузі через податкові стимули набуває особливої актуальності та значущості. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що сільське господарство у країнах ЄС отримує значну підтримку із бюджету через субсидії. Водночас з огляду на корупційну складову при їх розподілі в Україні механізм підтримки через видатки бюджету не став високоефективним. Відтак більш ефективним став механізм підтримки через податкові пільги: спецрежим ПДВ та фіксований сільськогосподарський податок. Останній з 01.01.2015 р. податковою реформою трансформовано в четверту групу платників єдиного податку, а його ставки збільшено втричі. Меморандумом України з МВФ передбачено поширення дії загального режиму оподаткування ПДВ на весь сільськогосподарський сектор із січня 2016 р. відповідно до міжнародної практики [10]. Реалізація означеного у Меморандумі заходу призведе до зростання податкового навантаження на аграрний сектор, знизить його рентабельність, може суттєво позначитися на його інвестиційній привабливості. Відтак прогнозовано знизяться обсяги продукції та валютної виручки як основної експортної галузі національної економіки. Відтак критично важливим постає обачне реформування механізмів податкового регулювання та спроб збереження спеціального режиму оподаткування ПДВ у сфері сільського господарства. Необхідно зазначити, що Коаліційною угодою учасників коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України VIII скликання було передбачено збереження до 01.01.2018 р. чинної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, визначеної Податковим кодексом України, і відшкодування ПДВ при експорті сільськогосподарської продукції [3].

Реформування вітчизняної системи оподаткування в європейському тренді позначається в перенесенні податкового навантаження з мобільних факторів виробництва – праці та капіталу – на споживання, передусім, за рахунок ПДВ та акцизу. Так упродовж 2009–2014 рр. базові ставки ПДВ були підвищені у 20 країнах-членах ЄС, а також серед інших країн-членів ОЕСР. Максимальні ж ставки податку на доходи фізичних осіб зросли у 14 країнах-членах ЄС, а ставки корпоративного податку – лише у чотирьох. В Україні з 01.04.2014 р. натомість запроваджено оподаткування ПДВ операцій з постачання лікарських засобів та виробів медичного призначення ПДВ за ставкою 7,0 %, поступово збільшуються ставки акцизного податку. Гармонізація непрямого оподаткування відповідно до європейських стандартів передбачена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [6]. Відповідно в структурі податкових надходжень зведеного бюджету України з 2008 р. також переважають непрямі податки на рівні 50,4–54,3 % загального обсягу податкових надходжень. Паралельно в ЄС та Україні триває пошук та апробація більш ефективних моделей адміністрування бюджетотворюючого ПДВ. Ставка податку на прибуток підприємств в Україні поступово зменшувалася з 25,0 % до 23,0 % з II кв. 2011 р.; до 21,0 % у 2012 р.; до 19,0 % у 2013 р. та до 18,0 % з 2014 р. Означене у сукупності теоретично має сприяти залученню іноземних інвестицій в Україну.

Податкова політика лишається перешкодою для провадження бізнесу. Україна досі в останніх позиціях у рейтингу сплати податків (табл. 1), адже інші країни теж змінюють податкову політику на краще.

Таблиця 1

*Позиція та показники України в міжнародному рейтингу простоти провадження бізнесу Doing Business**

Показник	2010 р.	2014 р.
Рейтинг простоти провадження бізнесу	142 (з-поміж 183)	112 (з-поміж 189)
Рейтинг щодо сплати податків	181 (з-поміж 183)	164 (з-поміж 189)
Час сплати податків	736	390
Кількість податкових платежів	147	28
Сукупна податкова ставка	57,2	54,9

* згруповано автором за даними [8, 9]

Таким чином, податкова політика України поки що не перетворилася на конкурентну перевагу у процесі залучення інвестицій. Так електронне звітування трохи спростило адміністрування податків для великих підприємств, проте Державна фіскальна служба не уникнула звинувачень у вибіркового підході до підприємств під час збору податків. Є свідчення, що податкові органи надалі надають податкові преференції підприємствам, наближеним до влади. За відсутності однакових правил гри платники податків втрачають стимул до їх сплати. Малі підприємства, а також фізичні особи також продовжують уникати сплати податків, зокрема через законодавчо закріплений низький рівень податкового навантаження. Таким чином, складається враження, що найбільше податкове навантаження лягає на середнього розміру підприємства.

Система оподаткування повинна мати інвестиційну спрямованість через застосування обґрунтованої диференціації ставок податків залежно від розміру одержаного прибутку або доходу та рівня використання прибутку на інвестиційно-виробничі цілі, що дасть можливість активізувати інвестиційну діяльність у пріоритетних напрямках. Крім цього, можливе застосування знижувальних коефіцієнтів до приросту (проти

попереднього податкового періоду) частки прибутку, що використовується на виробничий розвиток. Ефективним методом податкового регулювання інвестиційної діяльності є запровадження механізму уникнення подвійного оподаткування за обкладання прибутку та дивідендів акціонерних товариств. Так оподаткування дивідендів акціонерів доцільно здійснювати за нижчою ставкою, ніж оподаткування інших доходів, що заохочуватиме інвесторів до вкладання коштів в акції підприємств.

Зменшення бази оподаткування передбачає виключення зі складу прибутку та доходу, що підлягає оподаткуванню, тих його частин, які спрямовуються на інвестування. Таке зменшення доцільно проводити після здійснення операцій вкладення коштів у сфери та об'єкти інвестування, що визнані пріоритетними.

Інвестиційні пільги можна надавати лише на нетривалий термін, пов'язаний із виходом підприємства на проектну потужність, оскільки постійні пільги призводять до значних структурних деформацій в економіці, придушують конкуренцію. Ще одним важливим елементом, із допомогою якого здійснюється регулювання інвестиційної активності, є база оподаткування. Науковці часто зауважують, що саме податкова база, а не ставка є вирішальною складовою у визначенні податкового платежу, а отже, має сильніший регулюючий вплив. Інструментами такого впливу на інвестиційну активність є звуження, розширення або диференціація податкової бази для різних видів діяльності чи платників податків.

Звуження бази оподаткування здійснюється шляхом виключення з неї певних видів доходів, розширення складу валових витрат та іншими способами. В Україні звуження бази оподаткування податком на прибуток здійснюється шляхом виключення з її складу валових доходів емісійного доходу, додавання до складу валових витрат суми коштів, використаних на формування страхових резервів тощо. У перспективі зазначений інструмент може використовуватися лише в окремих випадках, зокрема для стимулювання інновацій. Розширення бази оподаткування зазвичай відбувається внаслідок зростання обсягів підприємницької діяльності, зменшення випадків ухилення від оподаткування та скасування окремих видів пільг.

Диференціація бази оподаткування для окремих видів діяльності або платників податків покликана не так вплинути на загальні обсяги інвестицій у економіці, як оптимізувати розподіл капіталу між її галузями. Вона здійснюється шляхом вирізнення бази оподаткування для різних видів діяльності або окремих продуктів, платників тощо.

Податкове регулювання може здійснюватися за допомогою диференціації умов оподаткування для різних платників, зокрема через звільнення деяких категорій суб'єктів господарювання від сплати певних податків; надання дозволів на застосування спрощених режимів оподаткування [4].

У зв'язку з імовірністю виникнення дефіциту обігових коштів у процесі реалізації інвестиційних проектів, великого значення набувають інструменти регулювання інвестиційної активності через встановлення оптимальних термінів сплати податків. Таке регулювання зазвичай не веде до зниження податкового навантаження, зате надає платникам можливість підвищити свою маневреність щодо формування й використання оборотних активів, адже податок може сплачуватись до, під час та після завершення події або господарської операції, яка підлягає оподаткуванню, а також із відстроченням терміну сплати податкового зобов'язання [4].

Такий інструмент податкового регулювання інвестиційної активності, спрощення порядку ведення податкового обліку і складання звітності надає платникам можливість заощаджувати кошти на адміністративних витратах, оплаті консультативних послуг. Як правило, його застосування веде до підвищення інвестиційної і в цілому підприємницької активності.

До спеціальних інструментів податкового регулювання інвестиційної активності належать прискорена амортизація, інвестиційний податковий кредит, звільнення від сплати мита на засоби виробництва, які ввозяться в країну як внесок іноземного інвестора у статутний капітал підприємства, коригування коефіцієнтів до ставок податків тощо [4].

Висновки і пропозиції. Для підвищення результативності податкового реформування варто дотримуватись таких рекомендацій:

1. Спростити процедури адміністрування податків та забезпечити їх прозорість.
2. Оподаткування майна варто здійснювати за прогресивними системами, що дозволить не лише розширити податкову базу, а й підвищити справедливість податкового навантаження.
3. Податкова політика має відповідати визначеній ролі державного сектору в економіці. Залежно від того, до якої моделі буде схилитися Україна – до скандинавської (більша роль держави) чи до англосаксонської (більша роль приватного сектору), частка держави у сукупних витратах на надання соціальних послуг (освіта, медицина, житло) буде різною, а відповідно і податкова політика буде різнитися.
4. Підвищення якості державних послуг здатне поліпшити дисципліну сплати податків. Високий рівень корупції під час витрачання бюджетних коштів і низька якість соціальних послуг демотивує сплату обов'язкових платежів.

Отже, можна зробити висновок, що система оподаткування повинна мати інвестиційну спрямованість. Це досягається застосуванням в оподаткуванні обґрунтованої диференціації ставок

податків залежно від розміру одержаного прибутку та рівня використання прибутку на інвестиційно-виробничі цілі. Це дає можливість активізувати інвестиційну діяльність у пріоритетних напрямках. Крім цього, можливе застосування знижувальних коефіцієнтів залежно від приросту частки прибутку, що використовується на виробничий розвиток.

Особливо важливим моментом є збереження спеціального режиму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Адже ця галузь (аграрний сектор) є однією із небагатьох, яка є дійсно інвестиційно привабливою. Крім того, завдяки спецрежиму ПДВ реалізується внутрішнє інвестування аграрного сектору України – залишені у товаровиробника суми ПДВ витрачаються на поліпшення матеріально-технічної бази підприємства.

В Україні варто використовувати такі інструменти податкового регулювання інвестиційної активності, як зниження податкових ставок, оптимізація термінів сплати податків, прискорена амортизація, інвестиційний податковий кредит.

Список використаної літератури:

1. *Василик О.Д.* Податкова система України : навч. посібник / *О.Д. Василик*. – К., 2006. – 478 с.
2. Європейський бізнес негативно оцінює податкові реформи в Україні / Українська правда. – 11.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/11/527720/>.
3. Коаліційна Угода, укладена учасниками коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України VIII скликання / Всеукраїнська асоціація фахівців оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf.
4. *Mital O.G.* Стратегічні орієнтири податкового стимулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні / *O.G. Mital* // *Економіка і держава*. – 2008. – № 10. – С. 22–25.
5. *Грушко В.І.* Податкове регулювання інвестиційної активності / *В.І. Грушко* // *Фінанси України*. – 2008. – № 2 – С. 89–97.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р., ратифікація від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
7. *Чистов С.М.* Державне регулювання економіки : навч. посібник / *С.М. Чистов*. – К. : КНЕУ, 2002. – 208 с.
8. Doing Business 2010. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises / The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB10-FullReport.pdf>.
9. Doing Business 2014. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises / The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014>.
10. Ukraine: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility and Cancellation of Stand-By Arrangement-Staff Report; Press Release; and Statement by the Executive Director for Ukraine // IMF, Country Report. – March. – 12 № 15/69, 2015. – 173 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf>.

References:

1. Vasylyk, O.D. (2006), *Podatkova systema Ukrainy*, Kyev, 478 p.
2. „Jevropejs'kyj biznes negatyvno ocinjue podatkovy reformy v Ukraini”, *Ukrai'ns'ka pravda*, 11.02.2015, available at: www.epravda.com.ua/news/2015/02/11/527720/
3. „Koalicyjna Ugoda, ukladena uchasnykamy koalicii' deputats'kyh frakcij Verhovnoi' Rady Ukrainy VIII sklykannja”, *Vseukrai'ns'ka asociacija fahivciv ocinky*, available at: www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf
4. Mital, O.G. (2008), „Strategichni orijentyry podatkovogo stymuljuvannja investycijnyh procesiv na regional'nomu rivni”, *Ekonomika i derzhava*, № 10, pp. 22–25.
5. Grushko, V.I. (2008), „Podatkove reguljuvannja investycijnoi' aktyvnosti”, *Finansy Ukrainy*, № 2, pp. 89–97.
6. „Ugoda pro asociaciju mizh Ukrain'noju, z odniji' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'h derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony vid 27.06.2014 r., ratyfikacija vid 16.09.2014 r.”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011
7. Chystov, S.M. (2002), *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky*, KNEU, Kyev, 208 p.

8. „Doing Business 2010. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises”, *The World Bank*, available at: www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB10-FullReport.pdf
9. „Doing Business 2014. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises”, *The World Bank*, available at: www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014
10. „Ukraine: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility and Cancellation of Stand-By Arrangement-Staff Report; Press Release; and Statement by the Executive Director for Ukraine”, *IMF, Country Report*, № 15/69, March 12, 2015, 173 p., available at: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf

ПОДАКОВ Євгеній Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів ДВНЗ «Херсонський державний університет».

Наукові інтереси:

– податкове регулювання інвестиційних процесів.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2016.